

Plotinus: de nieuwe Plato

Een onderzoek naar waarom en in hoeverre de kunsttheorie
van Plotinus afwijkt van die van Plato

Door: Petra de Graaf (3776565)

Datum: 29-06-2015

Begeleider: prof. dr. Teun Tieleman

Tweede beoordelaar: dr. Rob van Gerwen

Korte samenvatting

Mijn hoofdvraag is als volgt: Hoe komt Plotinus aan zijn opvatting van kunst, waarvan hij claimt dat deze Plato's is, terwijl deze niet overeenkomt met onze huidige lezing van de kunsttheorie van Plato?

Om deze vraag te beantwoorden kijk ik naar de metafysica en esthetica van Plato en Plotinus. Uit de hieraan gewijde hoofdstukken komt de moeilijke interpreteerbaarheid van Plato en de consistentie en verbondenheid in het gedachtegoed van Plotinus naar voren. Vervolgens bespreek ik aan de hand van de verschillen tussen Plato en Plotinus waarom Plotinus bepaalde filosofische keuzes heeft gemaakt. Deze verklaar ik vervolgens door naar de pijnpunten bij Plato en de Platonistische schooltraditie voor Plotinus te kijken. Bij deze bespreking betrek ik de conclusies betreffende de moeilijke interpreteerbaarheid van Plato en de verbondenheid en consistentie in de filosofie van Plotinus.

Uiteindelijk concludeer ik dat Plotinus de ultieme Platonist is, omdat hij het gedachtegoed van Plato heeft voortgezet.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Plato	5
2.1 Inleiding	5
2.2 De moeilijke interpreteerbaarheid van Plato	5
2.3 De metafysica van Plato	6
2.4 De esthetica van Plato	7
2.4.1 De kunstopvatting uit hoofdstuk 10 van de <i>Staat</i>	7
2.4.2 Kunst en goddelijke inspiratie in andere werken	8
2.4.3 De kunstopvatting van Plato uit het <i>Symposium</i>	8
3. Plotinus	10
3.1. Inleiding	10
3.2 De metafysica van Plotinus	10
3.4 de esthetica van Plotinus	11
4. De Platoonse achtergrond van de filosofische keuzes van Plotinus	13
4.1 Inleiding	13
4.2 Verschillen tussen Plato en Plotinus verklaard	13
4.2.1 Het Ene	13
4.2.2 De hypostasen	14
4.2.3 Het Schone	15
4.2.4 Kunst	16
4.3 Beschuldigingen van onplatoonsheid	18
5. Relevantie	19
6. Conclusie	20
7. Bibliografie	21

1. Inleiding

In de klassieke Oudheid heerste er in het algemeen een vrij formele opvatting van schoonheid. Schoonheid zou liggen in proportie, maat, goede verhoudingen en symmetrie.¹ Plotinus wijkt, net als Plato, van deze opvatting af. Plotinus zag zichzelf als Platonist en volgde Plato dan ook in de opvatting dat iets mooi is doordat het, in zekere mate, participeert in de transcendente Idee van het Schone. Dit participeren wordt door hen in het Grieks *methexis* genoemd. Toch worden de kunstopvattingen van Plato en Plotinus vaak tegen elkaar afgezet. Dit komt ook naar voren in de beschrijving van de esthetiek van Plotinus door Rein Ferwerda: *“Bij Plotinus krijgt de kunstenaar een geprivilegieerde positie, geheel anders dus dan bij Plato door wie hij uit zijn ideale staat werd verbannen. De (morele) slechtheid van de kunstenaar kan in Plato’s opvatting het zedelijk besef van de burgers in zijn staat bederven, maar kan in de ogen van Plotinus iets nuttigs hebben en veel mooie dingen voortbrengen, zoals alle schoonheid van kunstvoorwerpen.”*²

Maar als Plotinus Platonist claimt te zijn en hem ook volgt in het idee dat iets mooi is doordat het participeert in het Idee van het Schone, hoe kan het dan dat deze opvattingen zo anders zouden zijn? Mijn hoofdvraag is dan ook als volgt: Hoe komt Plotinus aan zijn opvatting van kunst, waarvan hij stelt dat deze Platoons is, terwijl deze niet overeenkomt met onze huidige lezing van de kunsttheorie van Plato? Om deze vraag te beantwoorden begin ik met een hoofdstuk over Plato. Hierin bespreek ik allereerst de lastige interpreteerbaarheid van Plato. Vervolgens begin ik met een bespreking van zijn metafysica en zijn esthetica, gezien deze twee bij zowel Plato als Plotinus onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. In zijn metafysica en zijn esthetica, maar met name in die laatste, zal duidelijk naar voren komen waarom Plato zo lastig te interpreteren is: verschillende uitlatingen uit verschillende dialogen worden namelijk besproken. Vervolgens bespreek ik in het volgende hoofdstuk de metafysica en esthetica van Plotinus. Dit doe ik vanwege Plotinus’ Platoonse achtergrond aan de hand van de metafysica en esthetica van Plato, zodat ook al meteen een groot deel van de overeenkomsten en de verschillen duidelijk naar voren komen. Uit het hoofdstuk over Plotinus zal blijken dat, waar Plato erg lastig te interpreteren is door onder andere zijn inconsistentie, Plotinus er alles aan doet om alles zo consistent en volledig mogelijk te zijn. In het laatste, concluderende hoofdstuk bespreek ik dan ook aan de hand van de verschillen tussen Plato en Plotinus betreffende zowel hun metafysische als esthetische theorieën, wederom: gezien de verbondenheid, hoe Plotinus tot zijn kunstopvatting is gekomen. Ik zal hierbij de problemen voor Plato, die zowel door hemzelf (zoals in de *Parmenides*) als door andere filosofen zijn geconstateerd, bespreken. Ook kijk ik naar zowel de Platonistische schooltraditie waarin Plotinus zich bevond als naar zijn eigen manier van werken. Concluderend zal ik stellen dat er geen grotere Platonist te vinden is dan Plotinus: hij is namelijk doorgegaan waar Plato is gestopt. Vanuit deze benadering van Plotinus kunnen we zowel zijn toevoegingen en originaliteit als zijn Platonist-zijn goed waarderen.

---

¹ Plotinus, *Enneaden*, vertaald en ingeleid door Rein Ferwerda (Budel: uitgeverij DAMON, 2005), 58. Ik verwijs hier naar de inleiding en de samenvatting van Ferwerda. Als ik naar deze bron verwijs zonder een specifieke Enneade te noemen, verwijs ik naar het inleidende deel van Ferwerda.

² Plotinus, *Enneaden*, 58.

2. Plato

2.1 Inleiding

De hoofdvraag van deze scriptie focust zich op de interpretatie van het gedachtegoed van Plato door Plotinus met betrekking tot schoonheid en daarom begin ik mijn scriptie met een hoofdstuk over Plato. Bij zowel Plato als Plotinus zijn metafysica en esthetica sterk verbonden, ik zal me dan ook op deze twee onderwerpen richten. Vooraf bespreek ik nog in het kort de lastige interpreteerbaarheid van Plato, gezien dit voor een scriptie over een interpretatie van Plato van cruciaal belang is.

2.2 De moeilijke interpreteerbaarheid van Plato

Christopher Rowe stelt vrijwel direct het volgende bij aanvang van zijn hoofdstuk 'Interpreting Plato': *"The job of interpreting almost any other philosopher, ancient or modern, is easier than interpreting Plato."*³ Dit is volgens hem het geval vanwege de volgende factoren: Plato adresseert zijn lezer niet direct, maar gebruikt altijd dialogen waarin hij zelf ook nog eens niet voorkomt. De authentieke Plato is dan ook lastig te onderscheiden. In een groot deel van zijn dialogen is het Socrates die de vragen stelt en daarmee het gesprek leidt, maar ook met Socrates laat hij zijn ideeën en zichzelf niet identificeren: hij laat Socrates soms stellen dat hij de ideeën van iemand anders heeft meegekregen of dat nou een onbekend persoon op straat of een 'expert' is, zoals bijvoorbeeld in het geval van de priesteres Diotima in het *Symposium*.⁴ Alex Long onderschrijft de door Rowe geïdentificeerde problemen betreffende het feit dat Plato zijn lezer niet direct adresseert en dat hij zowel Socrates als andere sprekers als mondstuk gebruikt waardoor de authentieke Plato lastig te onderscheiden is. Toch durft Long zich over de relatie tussen het personage van Socrates in de dialogen en Plato wel meer uit te laten. Plato ziet Socrates volgens Long wel als meer dan één van de vele sprekers in de dialogen, ook al verwerpt hij de mening van Socrates soms. Dit laatste doet Plato, volgens Long, omdat hij de beperkingen van de filosofie van Socrates ziet.⁵

Een ander lastig punt bij Plato ligt, volgens Rowe, bij het feit dat een flink aantal dialogen eindigen in *aporia*, oftewel: een impasse, zonder bevredigend antwoord op de vraag. Dat de Academie van Plato een sceptische periode heeft gekend, is dan ook niet verwonderlijk. De dialogen zijn niet alleen lastig, omdat Plato zich niet direct tot zijn lezer richt, ook zijn ze lastig omdat ze grotendeels als op zichzelf staande, van elkaar onafhankelijke werken geschreven zijn: *"the general rule, over the other thirty or so genuine dialogues, is that each starts afresh, and usually with a different interlocutor or set of interlocutors."*⁶ Rowe bespreekt dan ook uitgebreid de verschillende pogingen om een systeem hieruit te abstraheren. Nog een bemoeilijkende factor ligt in het feit dat Plato niet de meest consistente auteur is. Rowe stelt hierover het volgende: *"Plato often does seem to say – have his leading character(s) say – different things in different places, and indeed not infrequently contradicts*

---

³ Christopher Rowe, "Interpreting Plato", *A Companion to Plato*, ed. By Hugh Benson, (Malden/Oxford/Victoria: Blackwell Publishing, 2006), 13.

⁴ Rowe, *A Companion to Plato*, 13.

⁵ Alex Long, "Reading Plato", *The Routledge Companion To Ancient Philosophy*, ed. by James Warren and Frisbee Sheffield, (New York/Oxon: Routledge, 2014), 135-136.

⁶ Rowe, *A Companion to Plato*, 15.

himself.”⁷ Dit probleem zal dadelijk al aan de orde komen bij het bespreken van de verschillende opvattingen over kunst die bij Plato te vinden zijn.

Ook Long noemt nog een bemoeilijkend punt: de argumenten in de dialogen kunnen, volgens Long, namelijk zowel positief als negatief beïnvloeden door de context van de betreffende dialogen.⁸ Het is dan ook van bijzonder groot belang om van de context van bepaalde dialogen op de hoogte te zijn. Dit zal ook naar voren komen bij de bespreking van de *Staat*.

Er is dus een flink aantal factoren die een eenvoudige interpretatie van Plato in de weg staan: er zijn dan ook gigantisch veel verschillende interpretaties van Plato te vinden.

2.3 De metafysica van Plato

Plato onderscheidt twee werelden: de zintuiglijke waarneembare wereld en de ideeënwereld. De scheiding tussen deze twee werelden moet echter niet ruimtelijk opgevat worden.⁹ Dit, omdat de ideeënwereld transcendent is. Echte kennis gaat, volgens Plato, slechts over ideeënwereld.¹⁰ Onze zintuiglijke waarneembare wereld is namelijk veels te chaotisch om hier daadwerkelijke kennis uit te kunnen halen. Dit, omdat onze zintuiglijk waarneembare wereld slechts afbeeldingen bevat van de hogere, intelligibele en transcendente ideeënwereld. De structuur en daarmee de stabiliteit die te vinden is in onze zintuiglijke waarneembare wereld is dan ook slechts afkomstig van de ideeën die vormend zijn. Hiermee kan de ideeënwereld het domein van het zijn worden genoemd en de zintuiglijk waarneembare wereld het domein van het worden. Die ideeën zijn vormend, maar ze zijn er niet speciaal om de zintuiglijk waarneembare wereld te vormen. Dit vormen vindt plaats doordat dingen in de zintuiglijk waarneembare wereld participeren in de Ideeën uit de Ideeënwereld. Deze participatie wordt in het Grieks *methexis* genoemd. Het gaat dus primair om de ideeënwereld. In de ideeënwereld is, zoals gezegd, de echte kennis te vinden en hiernaar moeten wij ons leven modelleren.¹¹ De ideeënwereld met daarin alle afzonderlijke ideeën vormt geen uiteindelijk beginsel, maar is voor zijn bestaan afhankelijk van het ‘superidee’ van het Goede. Het Goede gaat alle kennis te boven en zal het dus onvermijdelijk zelf onkenbaar blijven. Plato vergelijkt het Goede dan ook met de zon in de *Staat* VI, 509B.¹² Ideeën zijn volmaakt en dragen daarmee het Goede in zich. Het Goede zorgt er niet alleen voor dat wij de ideeën kunnen kennen, maar ook dat ze bestaan, hierop kan de vergelijking met de zon goed worden toegepast.

Behalve de metafysica die de ideeënwereld betreft, is er ook nog een scheppingsverhaal bij Plato te vinden. De kosmos is het product van intelligente, doelgerichte planning. De kosmos is geordend door een goddelijke ambachtsman oftewel een demiurg. Deze demiurg is geen scheppende god: hij brengt orde in reeds bestaand materiaal. Het ondoorgrondelijke van de echte oorzaak van de

---

⁷ Rowe, *A Companion to Plato*, 15.

⁸ Long, *The Routledge Companion To Ancient Philosophy*, 139.

⁹ Richard Kraut, "Plato", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/plato/#PlaCenDoc> (geraadpleegd op 1 juni 2015).

¹⁰ Kraut, "Plato", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/plato/#PlaCenDoc> (geraadpleegd op 1 juni 2015).

¹¹ Kraut, "Plato", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/plato/#PlaCenDoc> (geraadpleegd op 1 juni 2015).

¹² Plato, "de *Staat*", *Verzameld werk*, vert. Xaveer de Win, ed. Jef Ector (Kapellen: Pelckmans, 1999), 509B.

kosmos, krijgt in dit verhaal ook een plek gezien in de *Timaeus* herhaaldelijk de opmerking wordt gemaakt dat zijn uiteenzetting niet meer is dan een waarschijnlijk verhaal. Ik bespreek hier de demiurg, omdat deze later van belang is bij de bespreking van Platoonse wortels van Plotinus' hypostasen.¹³

2.4 De esthetica van Plato

Een noot vooraf: bij Plato heeft het Schone niet dezelfde betekenis als dat het nu voor ons heeft. Het Schone wordt namelijk aangeduid met het woord *kalon*. Dit relateert ook aan het Goede en het deugdzame. Plato heeft dan ook een hoge waardering voor goede filosofen en wettenmakers.¹⁴ In de bespreking van de metafysica werd ook al opgemerkt dat Plato het Goede de status van 'superidee' geeft, dat het beginsel zou zijn van al dat is. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze grote waardering voor het Goede naar voren komt in zijn esthetica.

2.4.1 De kunstopvatting uit hoofdstuk 10 van de *Staat*

In boek 10 van de *Staat* stelt Plato dat kunstenaars slechts perspectieven zouden bieden op de zintuiglijk waarneembare wereld. Hierdoor zou kunst ver van de waarheid af staan. Dit is volgens Plato zo, omdat onze zintuiglijk waarneembare wereld slechts afbeeldingen bevat van de hogere ideeënwereld en kunstenaars zouden slechts een perspectief op de zintuiglijk waarneembare wereld bieden. Hiermee zouden ze maar liefst drie stappen van de werkelijkheid verwijderd zijn. Plato geeft voor zijn opvatting het volgende argument: er is volgens Plato geen persoon die alles volledig kan doorgronden en dus representeren, als kunstenaars dat wel pogen te doen, moet het oppervlakkig zijn: "Telkens als iemand ons komt zeggen dat hij een man heeft ontmoet die alle ambachten kent, en die zelfs beter de bijzonderheden van alles kent dan de (d) verschillende specialisten terzake, moeten wij hem antwoorden dat hij een onnozele hals is en dat hij blijkbaar op een soort tovenaars – een nabootser – moet zijn gestoten, die hem bij de neus heeft genomen."¹⁵ De kunstenaar kan dus, volgens Plato, wel een hoop dingen representeren, maar dit doet op een laag, oppervlakkig niveau met een bijbehorende verre afstand van de waarheid. Plato beschrijft kunstenaars in de *Staat* als gevaarlijk. Door hun verkeerde representaties die appelleren aan het irrationele deel van onze ziel, kunnen ze de balans in de ziel van mensen door de war schoppen waardoor deze zichzelf niet meer goed kunnen regeren.¹⁶ Hij stelt dan ook dat ze verbannen dienen te worden uit de ideale staat.¹⁷

De context van de *Staat* is van belang om een beter begrip te krijgen van waarom Plato hier deze opvatting presenteert. De officiële vraag van de *Staat* is: wat is rechtvaardigheid? In werkelijkheid

---

¹³ Donald Zeyl, "Plato's *Timaeus*", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/plato-timaeus/> (geraadpleegd op 1 juni 2015). Ik heb voor het eerste kennisgemaakt met Plato door het vak Geschiedenis I op de Universiteit Utrecht te volgen. Hierbij hoorde een handboek dat bijzonder informatief was. Helaas kan ik hier niet naar verwijzen, gezien het niet uitgegeven is. Ik heb dan ook gepoogd goede, vervangende bronnen te vinden voor het stuk over de metafysica van Plato

¹⁴ Nickolas Pappas, "Plato's Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/plato-aesthetics/#Bea> (geraadpleegd op 26 juni 2015).

¹⁵ Plato, "de *Staat*", *Verzameld werk*, vert. Xaveer de Win, ed. Jef Ector (Kapellen: Pelckmans, 1999), 598C-E, 438.

¹⁶ Plato, "de *Staat*", 604E-605C, 448-449.

¹⁷ Plato, "de *Staat*", 607E-608C, 452-453.

gaat het boek over de inrichting van de ideale staat. Plato pleit hier voor een filosoofkoning en dit is precies het punt waarop het interessant wordt. Als Plato hier de positieve kwaliteiten, zoals hij in het *Symposium* doet, toe zou schrijven aan kunstenaars: zou een kunstenaarkoning dan ook niet een goed idee zijn? Plato wilde absoluut filosofie de eerste prioriteit geven, zeker ook gezien de populariteit van dichters als Homerus, voor wie hij wel veel bewondering uitspreekt, in zijn tijd.¹⁸

2.4.2 Kunst en goddelijke inspiratie in andere werken

Het idee van de kunstenaar die kunst produceert met behulp van inspiratie, in de vorm van informatie of talent, die hij krijgt van de goden, komt voor in verschillende dialogen van Plato. Hieronder vallen onder andere *Meno*, *Ion*, *Phaedrus*, *de Wetten* en *Apologie*. Doordat de kunst op deze manier eigenlijk bij de goden vandaan komt, zit er waarde in de kunst die er anders niet in had kunnen zitten. Hoewel dit erg positief klinkt, is Plato hier niet zeker altijd lovend over. De dichters hebben hiermee zelf namelijk erg weinig te zeggen, in de *Apologie* komt dan ook het volgende citaat voor: *“Inspiration means the poet has no truths to transmit. The coming of the god’s power is the departure of the poet’s. Lawmakers work differently; and for this dialogue to contrast the origin of laws with inspiration – this dialogue devoted to discovering the best laws for cities – show how lowly it esteems inspiration.”*¹⁹

Maar toch wordt deze goddelijke inspiratie niet enkel en alleen laag beoordeeld door Plato: *“Whatever brings a poet to write verse also brings divine wisdom out of priestesses (i.e. Apollo’s); and Plato regularly defers to the authority of oracles. Even supposing that talk of inspiration denies individual control and credit to the poet, the priestess shows that credit and control are not all that matters. She is at her best when her mind intrudes least on what she is saying. Her pronouncements have the prestige they do, not despite her loss of control, but because of it.”*²⁰ Hiermee ligt er wellicht weinig waarde bij de kunstenaar zelf, maar wel bij wat hij produceert.

Deze opvatting betreffende goddelijke inspiratie valt zeker niet met de *Staat* te rijmen. Iets wat van de goden afkomstig zou zijn, kan immers niet slecht zijn en kan ons dan ook niet op het verkeerde pad brengen. Dit zou kunst volgens Plato wel doen en daarom zou de kunstenaar, volgens hem, verbannen moeten worden uit de ideale staat.

2.4.3 De kunstopvatting van Plato uit het *Symposium*

In het *Symposium* bespreekt Socrates met de priesteres Diotima het verlangen van mensen naar het mooie. Hierin wordt de vraag gesteld waarom mensen dit willen bezitten en bij deze vraag, formuleert Plato een bijzondere herformulering: als iemands liefde op het goede gericht is, waarop is die dan gericht?²¹ Het antwoord luidt als volgt: dat het goede van hem wordt, zodat hij gelukkig zal

---

¹⁸ Plato, *“Symposium”*, *Verzameld werk*, vert. Xaveer de Win, ed. Jef Ector (Kapellen: Pelckmans, 1999), 209D, 228.

¹⁹ Nickolas Pappas, "Plato's Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/plato-aesthetics/#DivIns> (geraadpleegd op 1 juni 2015).

²⁰ Pappas, "Plato's Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/plato-aesthetics/#DivIns> (geraadpleegd op 1 juni 2015).

²¹ Plato, *“Symposium”*, 204E, 221.

zijn.²² Men wil het goede niet maar even bezitten, concluderend kan dus gesteld worden dat mensen het Goede voor altijd willen bezitten.²³ Volgens Diotima ligt in het verlangen (*êros*) naar onsterfelijkheid de reden dat mensen zichzelf voortplanten.²⁴ Er is echter niet alleen voortplanting op het niveau van het lichaam, maar ook op een hoger niveau: dat van de ziel. Deze is superieur aan de voortplanting van het lichaam. Wat we ons hier bij voor moet stellen blijkt uit het volgende citaat: *“Wat hoort bij die geestelijke vruchtbaarheid? Inzicht en elke andere vorm van geestelijk kwaliteit. Tot die groep behoren de dichters, die allen verwekkers zijn en de vakbeoefenaars die men scheppende kunstenaars noemt.”*²⁵ Dat het verwekken van zogenaamde geestekinderen, door het creëren van kunst, superieur is aan het creëren van daadwerkelijk nageslacht staat lijnrecht tegenover de kunstopvatting die we zien in de *Staat*, waarin kunst slechts een perspectief biedt op de zintuiglijk waarneembare wereld. Deze zou dan immers te verkiezen moeten zijn, gezien deze dan dichter bij de waarheid zou staan.

Ook krijgt kunst een betere positie toebedeeld, omdat kunst ons omhoog kan helpen. De weg naar de pure, zuivere schoonheid verloopt volgens Plato immers als volgt: *“we vertrekken van de mooie dingen om ons heen, en om de absolute schoonheid te bereiken, klimmen we als het ware trapsgewijs op van één mooi lichaam naar twee, van twee naar alle, van de mooie lichamen naar de mooie instellingen, van de instellingen naar de mooie wetenschappen, om ten slotte van de wetenschappen te komen bij die wetenschap die alleen de schoonheid zelf bestudeert, en uiteindelijk de schoonheid zelf te leren kennen.”*²⁶

Deze opvatting uit het *Symposium* is compleet tegengesteld aan de opvatting van Plato uit de *Staat*. In Plato's ideale staat worden kunstenaars verbannen. Dit terwijl kunstenaars volgens het *Symposium* 'geestekinderen' produceren en daarmee juist boven de 'normale' mensen worden geplaatst door Plato. Ook leidt kunst ons hierbij helemaal niet af, wat een van de meest belangrijke redenen is voor de verbanning van kunstenaars, maar kan het aanschouwen van schoonheid ons juist vooruit helpen. Uit de bespreking van de kunsttheorieën van Plato komt dus duidelijk naar voren hoe inconsistent en moeilijk te interpreteren Plato wel niet is. In de dialogen waarin bovenstaande kunstopvattingen besproken zijn, komen alle besproken bemoeilijkende factoren naar voren: er zijn verschillende contexten, Plato gebruikt Socrates en anderen als mondstuk, de lezer wordt niet direct geadresseerd, Plato maakt gebruik van mythes en laat zich op verschillende plekken op verschillende manieren uit over de kunstenaar.

---

²² Plato, *“Symposium”*, 205A, 222.

²³ Plato, *“Symposium”*, 206A, 223.

²⁴ Plato, *“Symposium”*, 207C-D, 225.

²⁵ Plato, *“Symposium”*, 209A, 227.

²⁶ Plato, *“Symposium”*, 211C-D, 230.

3. Plotinus

3.1 Inleiding

Analoog met het voorgaande hoofdstuk over Plato bespreek ik de metafysica en esthetica van Plotinus. Ik zal in mijn bespreking hiervan laten zien dat het systeem van Plotinus gekenmerkt wordt door onderlinge verbanden en consistentie.

3.2 De metafysica van Plotinus

Plotinus poogt een systematische, consistente weergave van de metafysische theorie van Plato te geven. Hij volgt dan ook het door Plato gemaakte onderscheid betreft de twee werelden. De relatie tussen deze hogere en lagere wereld is als volgt bij Plotinus: in natuur komt de hogere, intelligibele wereld eerder dan de zintuiglijk waarneembare, lagere wereld en deze laatste ontstaat door het naar buiten treden, het doorgeven van de hogere wereld. Hierbij is het begrip *logos* van groot belang. Dit begrip betreft bij Plotinus namelijk de uiting van de hogere entiteiten in hun gang naar beneden.²⁷ Tijdens het door *logos* in gang gezette proces van voortvloeiing, ook wel emanatie genoemd, verliest de hogere wereld niets aan waarde. Emanatie moet dan ook niet gezien worden als een tijdelijk proces, maar als een constante.²⁸ Deze emanatie is noodzakelijk. Dit, omdat het eerste principe van de hogere wereld, het Ene, volmaakt is en zichzelf dus maximaal wil doorgeven.²⁹

De drie hypostasen van de hogere wereld zijn het Ene, het intellect en de ziel. Het Ene is hierbij het eerste principe. In de inleiding van Rein Ferwerda bij diens vertaling vinden we een zeer goede typering van het Ene: “*Van het Ene gaat alles uit, tot het Ene keert alles weer.*”³⁰ Deze voortkoming wordt wel *proodos* genoemd, de terugkering *epistrophê*.³¹ Toch is het Ene een moeilijk begrip. Dit, omdat we er moeilijk over kunnen praten vanwege het feit dat er dan iets wordt toegevoegd aan het Ene waardoor het dan niet meer één is.³² Aangezien het Ene het eerste, volmaakte, hoogste principe is, begint de voortvloeiing daar. Doordat deze zich doorgeeft ontstaat de volgende hypostase, namelijk het intellect. Dit ontstaan van het intellect is een tweedelig proces. In eerste instantie wordt er iets gecreëerd wat nog enigszins onbepaald is. Uit het Ene kan niet zomaar een intellect voortkomen, het Ene zelf is immers geen intellect. Het intellect wordt pas daadwerkelijk een intellect doordat het ‘terugkijkt’ naar de bron, het Ene. Dit wederkerige proces vindt plaats bij alle hypostasen met uitzondering van het Ene gezien dit een eerste oorzaak is en dus niet naar iets ‘voor het Ene’ kan

---

²⁷ Plotinus, *Enneaden*, 33-34.

²⁸ Zowel Dillon als Ferwerda gebruikt liever de term emanatie niet. Dit, omdat volgens hen emanatie impliceert dat de vormen iets ‘verliezen’ als tijdens het proces van doorgeven. Ik denk zelf echter dat emanatie een dusdanig duidelijke en veelgebruikte term in de bespreking van Plotinus is, dat ik ervoor kies deze wel te gebruiken. Uiteraard onder de duidelijke vermelding dat de hogere wereld, niets ‘verliest’ in het proces.

²⁹ Plotinus, *Enneaden*, 34.

³⁰ Plotinus, *Enneaden*, 35.

³¹ John Dillon, “Plotinus at Work on Platonism”, *Greece & Rome*, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, (Vol. 39, No. 2, Oct., 1992), 193, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

³² Plotinus, *Enneaden*, 35. Ik heb in mijn onderzoek naar Plotinus kennis genomen van de kritiek van John P. Anton. Ik ga hier echter niet verder op in dan deze voetnoot, gezien Anton logische kritiek poogt te uiten op een principe zoals het Ene dat juist boven alles, en dus ook logica, verheven is. De kritiek van Anton lijkt dan ook nogal de plank mis te slaan door van compleet andere principes uit te gaan.

terugkijken. Ook moet opgemerkt worden dat de zintuiglijk waarneembare wereld en de materie niet als hypostasen gezien moeten worden.³³ Doordat het intellect voor zijn bestaan afhankelijk is van het Ene, is het op een zekere manier in het Ene. Toch is het ook juist los van het Ene, het is immers een intellect. Op een zelfde manier ontstaat de ziel vanuit het intellect. Het intellect is echter het tweede principe in plaats van het eerste. Het doorgeven wordt dan ook in gang gezet wanneer het intellect 'terugkijkt' oftewel schouwt. De geest, de ziel en de natuur produceren lagere dingen door terug te kijken, te schouwen en hieraan ontleen de dingen in de zintuiglijk waarneembare wereld ook een zekere vorm van zijn en bestaan.³⁴ Het niveau dat ontstaat door het schouwen van de ziel is de zintuiglijk waarneembare wereld. De ziel bevindt zich voor een deel in het intellect, omdat het voor haar bestaan afhankelijk is van het intellect, maar de ziel bevindt zich ook juist in de zintuiglijk waarneembare wereld omdat de zielen hier zich in lichamen bevinden. Hierbij is het belangrijk om op te merken dat de zintuiglijk waarneembare wereld geen hypostase is. De afdaling van een ziel in een lichaam is, vanwege het maximale doorgeven, een noodzakelijk iets. De 'individuatie' is dus een kwaad, omdat het een obstakel is dat ons belemmert in ons denken, maar tegelijk een goed, omdat de ziel daarmee het bestaan van andere dingen mogelijk maakt.³⁵ De individuele zielen zitten niet vast op één niveau, wij mensen kunnen ons omhoog werken door het Ene te aanschouwen. Hier ligt dan ook het levensdoel van de mensen volgens Plotinus: zo dicht mogelijk bij het hoogste niveau, het Ene komen. Over het schouwen zal meer worden verteld in het volgende hoofdstuk over esthetica. De ziel kan bij Plotinus dus als een intermediaire vorm worden gezien door de brug die deze slaat tussen de hogere en de lagere wereld. Na het niveau van de zintuiglijke waarneembare wereld komen we aan bij de onderkant van het systeem: de materie. De materie is absoluut niet-zijn, maar daarmee wel een noodzakelijk onderdeel van het systeem van Plotinus.³⁶ Het is namelijk dat punt waar de emanatie ophoudt. Plotinus ziet de materie als het niveau waarop het goede zich dus niet bevindt. Hij noemt de materie dan ook het eerste kwaad, waarmee de materie in zijn gedachtegoed symbool staat voor lelijkheid en imperfectie.³⁷

3.3 De esthetica van Plotinus

Plotinus stelt dat ware schoonheid afkomstig is uit de intelligibele wereld en daarmee vol is van leven.³⁸ De intelligibele wereld ordent en brengt vorm aan waardoor dingen mooi worden.³⁹ Wanneer je als mens schoonheid ziet, of het nou op zintuiglijk of intellectueel niveau is, raak je in extase⁴⁰ en vervoering. Er moet hierbij wel worden opgemerkt dat intellectuele schoonheid hoger is dan zintuiglijke en dus ook een grotere extase veroorzaakt.⁴¹ We hebben in de vorige sectie het metafysische systeem van Plotinus besproken, waarin de hogere wereld zichzelf maximaal doorgeeft

---

³³ Dillon, "Plotinus at Work on Platonism", 193, 195, 197, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

³⁴ Plotinus, *Enneaden*, 34.

³⁵ Plotinus, *Enneaden*, 39, 42, 43.

³⁶ Dillon, "Plotinus at Work on Platonism", 203, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

³⁷ Plotinus, *Enneaden*, 50.

³⁸ Plotinus, *Enneaden*, 150. Dit is een verwijzing naar de inleiding van Ferwerda op Enneade I 6 (1) Over Schoonheid.

³⁹ Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 2, 153.

⁴⁰ Hierbij wordt niet verwezen naar de extase die Plotinus noemt wanneer hij het heeft over de eenwording met het Ene.

⁴¹ Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 5, 155.

en uit door middel van *logos*. De relatie tussen de twee werelden is echter geen eenrichtingsverkeer. Tegenover de *logos* staat namelijk de *erôs*. Zoals net al gezegd: wanneer een mens schoonheid ziet, raakt deze in vervoering.⁴² De *erôs* kan dan ook als volgt beschreven worden: “*de liefde die de gang van de schouwende mens naar omhoog bewerkstelligt.*”⁴³ Mensen hoeven zich dus niet noodzakelijk op het niveau van de ziel en de zintuiglijk waarneembare wereld te bevinden: ze kunnen zich omhoog werken door middel van *erôs*, oftewel schoonheid. Dit is ook wat wij mensen willen, wanneer wij schone dingen aanschouwen doet ons dit immers denken aan onze oerbron, het Ene, waarnaar wij weer terugverlangen. Deze zogenaamde herinneringstheorie komt duidelijk naar voren in de Enneade over Schoonheid, namelijk 1.6: “*de ziel, die toch van nature is wat ze is en grenst aan het hogere zijn in de zijns wereld, zich verheugt over wat ze ook maar ziet als iets dat aan haar verwant is of wat een spoor van verwantschap heeft; ze is dan opgewonden van blijdschap, betreft het op zichzelf en herinnert zich zichzelf en wat bij haar hoort.*”⁴⁴ Dat we via *erôs* omhoog kunnen komen, laat wederom zien hoe het systeem van Plotinus een coherent geheel is waarbij solide verbanden liggen tussen de verschillende elementen.

De kunsttheorie van Plotinus sluit naadloos aan bij zijn ideeën over schoonheid: de kunstenaar kan veel mooie dingen voortbrengen, zoals alle schoonheid van kunstvoorwerpen.⁴⁵ De kunstenaar focust zich, volgens Plotinus, dus op de hogere wereld. De daadwerkelijke creatie is wel minder mooi dan wat de kunstenaar in zijn geest zag, maar er werd dus wel op het juiste gefocust.⁴⁶ Hierdoor kan de kunst die door de kunstenaar gecreëerd is, iets in ons activeren wat ons doet terugverlangen naar onze oerbron, die ligt in de hogere wereld. Plotinus kent dan ook een geprivilegieerde plaats toe aan de kunstenaar, omdat deze ons omhoog kan helpen.⁴⁷ Dit wil echter niet zeggen dat hem een kunstenaarkoning voor ogen staat: uit Enneade 1.6 blijkt, zoals gezegd, dat hij intellectuele schoonheid boven zintuiglijk waarneembare schoonheid stelt.⁴⁸ Het werk van filosofen staat hiermee boven dat van kunstenaars.⁴⁹ Dat Plotinus’ theorie over kunst zo naadloos aansluit bij zijn theorie over schoonheid, is niet verwonderlijk: in de periode van de Oudheid waarin Plotinus leefde, werden de concepten van Schoonheid en kunst meer met elkaar verbonden: “*Only the end of ancient times brought together the two ideas, beauty and art, and established the notion that for some arts aesthetic beauty was the aim.*”⁵⁰ Toch moeten we, net als bij Plato, opmerken dat Schoonheid bij Plotinus, door het gebruik van de term *kalon*, niet slechts relateert aan mooie dingen, maar dat Schoonheid ook gaat over deugdzaamheid en het Goede, het edele.⁵¹ Plotinus ziet kunst dan ook absoluut niet als het enige wat mooi kan zijn: hij stelt filosofen en goede wetmakers dan ook boven de kunstenaar.⁵²

⁴² Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 5, 155.

⁴³ Plotinus, *Enneaden*, 34.

⁴⁴ Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 2, 152.

⁴⁵ Plotinus, *Enneaden*, 58.

⁴⁶ Plotinus, *Enneaden*, 58.

⁴⁷ Plotinus, *Enneaden*, 58.

⁴⁸ Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 5, 155.

⁴⁹ Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 5, 155. Plotinus stelt op pagina 155 dat de grootste schoonheid zich bevindt in mooie intellectuele bezigheden en leefwijzen en stelt hiermee de filosoof boven de kunstenaar.

⁵⁰ W. Tatarkiewicz, *Classification of Arts in Antiquity*, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 24, No. 2 (Apr. – Jun., 1963), pp. 231-240, University of Pennsylvania Press (geraadpleegd op 21 juni 2015), 231.

⁵¹ Pappas, "Plato's Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), <http://plato.stanford.edu/entries/plato-aesthetics/#Bea> (geraadpleegd op 26 juni 2015).

⁵² Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 5, 155.

4. De Platoonse achtergrond van de filosofische keuzes van Plotinus

4.1 Inleiding

In de twee hoofdstukken hiervoor zijn al een flink aantal overeenkomsten en verschillen tussen Plato en Plotinus naar voren gekomen. Ik wil, aan de hand van een aantal prominente verschillen tussen Plato en Plotinus, de filosofische keuzes van Plotinus verduidelijken. Ik wil laten zien, door het bespreken van de problemen voor Plato en de Platonistische schooltraditie voorafgaand aan Plotinus, dat deze filosofische keuzes van Plotinus eigenlijk heel begrijpelijk zijn en dat het gedachtegoed van Plotinus veel dichterbij de filosofie van Plato ligt dan misschien op het eerste gezicht lijkt. Uiteindelijk wil ik laten zien dat Plotinus de ultieme Platonist is door de wijze waarop hij in de voetsporen van Plato is getreden. Ik maak in deze inleiding ook nog een paar opmerkingen vooraf over de lezing van Plato en het academische klimaat in de tijd van Plotinus. Dit doe ik op basis van het boek *Culture and Philosophy in the Age of Plotinus* van Mark Edwards.

Allereerst stelt Edwards dat wij Plotinus nu anders lezen dan dat vroeger werd gedaan, maar dat we wel begrip moeten hebben voor de eerdere lezingen van Plato: *“No doubt we have the right to cut our own path through the ancient wood, discarding as so much lumber almost everything that detained the original readers, but we cannot then expect or wish the Plato of antiquity to be the same as ours.”*⁵³ Ook stelt Edwards dat er ook in die tijd een gezonde ruimte voor vernieuwing was en dat dit ook meespeelt bij de verschillen tussen filosofen. Dit is volgens hem een meer gepaste benadering dan dat we spreken van ‘zwakke’ of ‘verkeerde’ interpretaties: *Some scholars have overestimated the ancient fear of novelty, and have assumed that elasticity or diversity among followers of Aristotle or Plato is a corollary of weakness and error rather than of intellectual health.*⁵⁴

4.2 Verschillen tussen Plato en Plotinus verklaard

4.2.1 Het Ene

Een van de verschillen die het meest in het oog springt betreft het feit dat Plotinus een Ene, dat verheven is boven de ideeënwereld, postuleert als eerste principe. Hoewel Plato wel het Goede als eerste principe hanteert, lijkt hij niet zoiets als het Ene, dat geheel boven de ideeënwereld verheven is, gepostuleerd te hebben. Toch is het niet verwonderlijk dat Plotinus dit principe heeft gepostuleerd. Het is namelijk nog maar de vraag of Plato inderdaad geen eerste principe zoals het Ene had. Niet alles van Plato's leer bevindt zich namelijk in de dialogen: er is ook een zogenaamde ongeschreven leer. Hierin speelde een Pythagoreïsch, wiskundig concept van eenheid een belangrijke rol. Deze eenheid stond tegenover de onbepaalde tweehed en zorgde voor begrenzing. De neef van Plato die zelfs hoofd is geweest van de Academie, Speusippos, heeft dan ook wel een eerste principe zoals het Ene gepostuleerd.⁵⁵

---

⁵³ Mark Edwards, *Culture and Philosophy in the Age of Plotinus*, London: Gerald Duckworth & Co, 2006, 10.

⁵⁴ Edwards, *Culture and Philosophy in the Age of Plotinus*, 10.

⁵⁵ Dillon, “Plotinus at Work on Platonism”, 194-195, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

John Dillon komt met nog een reden waarom Plotinus voor het postuleren van een Ene gekozen kan hebben. Hij stelt namelijk dat er destijds al een probleem was met het concept van een eerste principe zoals wij dat nu aannemen bij Plato. Dit eerste principe was namelijk tegelijkertijd één en een intellect. Het probleem hiermee is dat een intellect een zekere dualiteit vereist, omdat er een subjectieve entiteit het objectieve moet denken. Dit is tegenstrijdig met het idee van een eerste principe dat een monade is. Hoewel dit destijds door een groot aantal Midden-Platonisten werd geaccepteerd, ging Plotinus hier niet in mee. Hij volgde Speusippos en Numenius in het opstellen van een eerste principe.⁵⁶

4.2.2 De hypostasen

Een ander verschil dat direct duidelijk is betreft de hypostasen. Hoewel dit mogelijkwijs nog verder van Plato af lijkt te staan, heeft ook dit een oorsprong die niet geheel bij Plotinus zelf ligt, maar in de Platonistische schooltraditie te vinden is. Zoals al naar voren kwam in de bespreking van de metafysica van Plato (p. 6-7), heeft Plato natuurlijk zijn ideeënleer, maar ook een scheppingsverhaal met de Demiurg. Dit heeft er dan ook in geresulteerd dat Numenius naast het door hem gepostuleerde Ene, dat boven de ideeënwereld staat, de demiurg aanwijst als tweede God die de vorm van een intellect aanneemt. Na de demiurg volgt de ziel en daarmee de fysieke wereld en uiteindelijk materie. De wereldziel is hierin het derde, nog enigszins goddelijke niveau. Dit, omdat de ziel de wereld voortbrengt.

Er is echter nog een belangrijke reden waarom Plotinus zijn systeem inricht zoals hij dat doet. Deze reden is te vinden in de dialoog *Parmenides*. Hierin onderscheidt Plato voor zijn eigen ideeënleer het probleem van de twee werelden. Dit probleem gaat over de verhouding tussen de ideeënwereld en dat zintuiglijk waarneembare wereld. Als de ideeën compleet los staan van de zintuiglijk waarneembare wereld: waarom moeten we ons er dan mee bezig houden? Wat doen die ideeën dan überhaupt? Wanneer we echter een duidelijke link tussen de ideeënwereld en de zintuiglijk waarneembare wereld leggen, neemt de goddelijke status en de waarde van de ideeën af. Plato verwerpt zijn ideeënleer echter niet terwijl hij het probleem niet oplost. Plotinus gaat dan ook verder waar Plato is gestopt en doet er alles aan om zijn systeem zo in te richten dat dit probleem zich niet meer voordoet. Zijn oplossing ligt in het formuleren van de hypostasen, de niveaus daaronder en de interacties tussen deze hypostasen en niveaus door middel van *logos* en *erôs*. Zoals gezegd: hierbij is *logos* de uiting van de hypostasen, door middel van emanatie, naar beneden en *eros* kan ons mensen helpen omhoog te klimmen naar hogere niveaus. Dat er bij Plotinus zowel een weg naar beneden als een weg naar boven is, zorgt ervoor dat er in zijn theorie een zeer sterke verbondenheid is tussen alle verschillende niveaus. Hoewel we dus wel duidelijk kunnen spreken van een hogere, intelligibele wereld waaronder het Ene, het intellect en de geest vallen en een lagere wereld waaronder de zintuiglijke waarneembare wereld en de materie vallen, is de verbondenheid hier tussen groot. Dit komt ook duidelijk naar voren in Plotinus' bespreking van de ziel. Deze kan gezien worden als een belangrijke spil in de theorie van Plotinus gezien hij deze postuleert als een intermediaire vorm. Aan de ene kant bevindt de ziel zich namelijk op het niveau van het intellect, maar door de incarnatie bevindt het zich ook op het niveau van de zintuiglijk waarneembare wereld. Door het invoeren van de hypostasen en dan met name die van de intermediaire ziel en het leggen van de wegen van *logos*

---

⁵⁶ Dillon, "Plotinus at Work on Platonism", 194-195, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

en *erôs*, creëert Plotinus een theorie die als een geheel kan worden gezien. Ferwerda benadrukt dan ook dat Plotinus geen dualist is: *“omdat alle dingen uit het Ene voortkomen en daarmee via tussenschakels verbonden blijven.”*⁵⁷ Het verschil tussen Plato en Plotinus kan dus teruggeleid worden op een problematisch punt bij Plato, waaraan Plotinus wat gesleuteld heeft om de theorie op gewenste niveau te krijgen.⁵⁸

De verschillende niveaus zorgen, in samenwerking met *erôs* en *logos*, dus voor eenheid in het systeem van Plotinus. Plotinus is in zijn verlangen naar eenheid niet de eerste geweest. Een van de Platoonse scholen betrof de Midden-Platonisten die hier ook naar streefden. Deze probeerden de verschillende teksten van Plato te verzoenen met elkaar, ervan uitgaande dat zijn leer een eenheid was. Plotinus is door meerdere Midden-Platonisten, waaronder Numenius, beïnvloed en zijn verlangen naar het brengen van eenheid in het gedachtegoed van Plato kan dus ook gedeeltelijk aan deze traditie gerelateerd worden.⁵⁹

4.2.3 Het Schone

We moeten een onderscheid maken tussen schoonheid en kunst bij Plato en Plotinus. Dit is van belang, omdat schoonheid en kunst destijds nog niet zo verbonden waren als dat nu meestal het geval is. Wanneer wij dit onderscheid maken, heeft dit een interessant effect op de bespreking van de verschillen tussen Plato en Plotinus. Waar bij de bespreking van kunst en de kunstenaar Plato en Plotinus traditioneel tegenover elkaar gezet worden, kan dit bij de bespreking van schoonheid niet op eenzelfde manier gedaan worden. In Enneade 1.6 en het *Symposium* is vrijwel dezelfde passage te vinden over het schouwen van schoonheid: *“Wat moeten we dan denken dat iemand voelt als hij het mooie zelf schouwt, geheel op zichzelf, rein, niet met vlees, niet met lichaam bevlekt, niet op aarde, niet in de hemel, zodat het echt rein is?”*⁶⁰

Het Schone helpt ons, volgens beide filosofen, omhoog te klimmen naar de ideeënwereld. Het Schone, dat aangeduid wordt met het woord *kalon*, relateert bij hen beide ook aan het Goede en aan deugdzaamheid. Ze kennen dan ook allebei een hoge status toe aan goede filosofen en wettenmakers. Toch is er ook een verschil tussen Plato en Plotinus voor wat betreft het Schone. Plotinus onderscheidt de concepten van het Schone en het Goede meer dan Plato dat doet. Waar we bij het *Symposium* Plato moeiteloos het begrip schoonheid zien vervangen met het goede⁶¹, maakt Plotinus hier juist een onderscheid. Hoewel Plato dit onderscheid dus niet maakt, heeft het onderscheid van Plotinus wel zijn wortels in de theorie van Plato. Hieruit komt namelijk het vraagstuk betreft de verhouding tussen het Goede en het Schone wel naar voren. Volgens Edwards gebeurt dit namelijk in de bespreking van liefde in het *Symposium* en de bespreking van het Goede in de *Staat*. Volgens hem zijn deze twee besprekingen niet met elkaar te verenigen in een en hetzelfde principe. Volgens hem is een scheiding van de twee principes de meest natuurlijke oplossing: *“Since the*

---

⁵⁷ Plotinus, *Enneaden*, 34.

⁵⁸ Over de *Parmenides* en de hierin besproken problemen bestaat een gigantische hoeveelheid secundaire literatuur. Ik kies er echter voor om hier niet verder op in te gaan, omdat het meest belangrijke punt, namelijk het openstaande twee-wereldenprobleem, dooreen groot deel van de door mij gelezen auteurs verondersteld wordt en daarmee tot de canon behoort.

⁵⁹ Plotinus, *Enneaden*, 20.

⁶⁰ Plotinus, *Enneaden*, I 6 Over Schoonheid, 7, 158. Plato, *“Symposium”*, 211E, 230.

⁶¹ Plato, *“Symposium”*, 204D-205A, 221.

*Symposium allows it and the Republic allows no other.*⁶²

Edwards laat in zijn artikel zien dat Plotinus niet de enige is geweest die zich hier mee bezig heeft gehouden en dat hij dan ook sterk beïnvloed is door twee Midden-Platonisten, namelijk Numenius en Alcinous. Hij stelt echter ook dat Plotinus in zijn omgang met deze twee theorieën hen overstijgt en dus niet slechts volgt.⁶³

4.2.4 Kunst

Zoals ook al gezegd in de inleiding: Plato en Plotinus worden vaak tegenover elkaar gezet wanneer het gaat om de bespreking van kunst. Waar Plato de kunstenaar uit zijn ideale staat verbant, omdat deze kan appelleren aan de irrationele kanten van de ziel, kent Plotinus juist heel positieve eigenschappen toe aan de kunstenaar. Plotinus stelt dat de kunstenaar niet slechts het waargenomen voorwerp nabootst, maar dat de kunstenaar dichter bij de bron komt en zich daarop focust in zijn creatie. De kunstenaar voegt dan ook schoonheid toe waar dat aan ontbreekt.⁶⁴ Anton kan ons helpen bij de interpretatie hiervan. Hij stelt namelijk dat hier zowel het aspect van imitatie als het aspect van emanatie van belang is.⁶⁵ Hiermee past de kunstenaar helemaal in het intermediaire systeem van Plotinus waarin hij als tussenschakel dient tussen de hogere en de lagere wereld.

Het is nog maar de vraag of de kunsttheorie van Plotinus daadwerkelijk zo verschilt van die van Plato. Er is al uit de eerste twee hoofdstukken naar voren gekomen dat Plato niet consistent is in zijn bespreking van kunst. Waar hij de kunstenaar met zijn 'geesteskinderen' een speciale plek geeft in het *Symposium*, verbant hij de kunstenaar in de *Staat* uit zijn Ideale staat omdat de kunstenaar zich op het verkeerde zou richten en daarmee mensen het verkeerde pad op zou kunnen krijgen. Ook zijn er passages over kunst te vinden bij Plato die zich richten op het concept van goddelijke inspiratie. Zoals gebleken is uit de bespreking van Plotinus in hoofdstuk 3, is Plotinus juist een auteur die erg consistent is.

Het is niet verwonderlijk dat Plotinus een opvatting van kunst kiest die ons omhoog kan helpen, op deze manier krijgt kunst namelijk een plek in zijn intermediaire, consistente systeem. Zoals net al gezegd: de kunstenaar kan als tussenschakel dienen tussen de hogere en de lagere wereld en daarmee echt iets toevoegen. Kunst kan ons als toeschouwers, zoals zojuist gezegd, omhoog helpen. Toch is dit niet de enige manier waarop kunst van belang is voor Plotinus. De kunstenaar kan namelijk op deze manier bezig zijn met de hogere wereld. Mensen die kunnen schouwen, schouwen

---

⁶² Mark Edwards, "Middle Platonism on the Beautiful and the Good", *Mnemosyne* (BRILL, Fourth Series, Volume 44, Fasc. 1/2, 1991), 162, <http://www.jstor.org/stable/4432010> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

⁶³ Edwards, "Middle Platonism on the Beautiful and the Good", *Mnemosyne*, 165, <http://www.jstor.org/stable/4432010> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

⁶⁴ Plotinus, *Enneaden*, V 8 Over de Intelligibile Schoonheid, I, 637. Ook vinden we dit goed terug in het artikel van Yoffe op pagina 88. Hij stelt dat de kunstenaar een verhoogd bewustzijn heeft en dat deze zijn kennis aan het publiek kan overdragen. Aan zijn creaties voegt hij schoonheid toe om dit te kunnen doen.

⁶⁵ John P. Anton, "Plotinus' conceptions of the functions of the artist", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* (Vol. 26, No. 1, Autumn, 1967), 94, <http://www.jstor.org/stable/429247> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

volgens Plotinus. Mensen die kunnen maken, maken. Kunst kan dus op twee manieren nuttig zijn: voor zowel de kunstenaar als de toeschouwer.⁶⁶

Door de wederkerigheid die gecreëerd wordt door de wegen van de *logos* en de *erôs* en ook in specifiek door de noodzakelijkheid van de emanatie, omdat de hypostasen zichzelf maximaal willen doorgeven, is het voor Plotinus logischer om ook waardering te hebben voor de lagere aspecten van zijn systeem. Dit wordt onderschreven door Gerson: *“This is what sets Platonism generally apart from various perfectionist philosophies. The imperfect could no more exist without the perfect than a mirror-image could exist without its original.”*⁶⁷ Dat Plato zich meer tegen imperfecte dingen verzet is logisch, gezien de twee werelden die hij hanteert, maar hier had hij nou juist problemen voor gezien. Bij de intermediaire oplossing van Plotinus voor het twee-wereldenprobleem past een meer positieve waardering van de zintuiglijk waarneembare wereld en dus ook van kunst.

Er is nog een reden voor het verschil tussen de kunsttheorieën van Plato en Plotinus en dit is te vinden in het heersende gedachtegoed betreffende schoonheid en kunst tijdens de levens van Plato en Plotinus. Er zit een flinke kloof in tijd tussen wanneer Plato en Plotinus geleefd hebben en in de tijd van Plotinus waren de concepten van schoonheid en kunst meer verbonden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Plotinus kunst veel makkelijker relateert aan schoonheid en het op die wijze ook een plek geeft in zijn systeem.⁶⁸ Toch heeft deze keuze zeker Platoonse wortels, want hoewel Plato zich op een aantal punten verzet tegen kunst, zijn er ook een flink aantal punten waarop hij zich juist lovend uitlaat en kunst wel met schoonheid verbindt, zoals in het *Symposium*. Het feit dat de verbinding tussen kunst en schoonheid in Plato's tijd nog niet zo aanwezig was, maakt het alleen maar eenvoudiger om zijn worsteling met het al dan niet bestaande verband tussen deze begrippen te begrijpen en wijst ons juist in de richting van dat hij dat juist graag wilde leggen, want dit heeft hij wel gedaan ook al was dat niet gebruikelijk!

Een ander verschil in de kunsttheorieën van Plato en Plotinus betreft het feit dat de kunsttheorie van Plato veel praktischer is dan de kunsttheorie van Plotinus, die zeker spirituele elementen in zich draagt.⁶⁹ Dit hangt ook weer samen met alles wat we zojuist hebben besproken: doordat Plotinus een intermediair systeem heeft opgesteld en in een tijd leefde waar de concepten van schoonheid en kunst meer verbonden waren, was het voor hem logischer om kunst een belangrijke plaats toe te kennen in zijn systeem. Door deze belangrijke plaats, waarbij kunst ons omhoog kan helpen, heeft kunst een plaats in het metafysische en daarmee het spirituele systeem van Plotinus. Kunst kan ons namelijk helpen om zo dicht mogelijk bij het Ene te komen. Jezelf richten op het Schone, wat in de vorm van kunst kan zijn, krijgt op die manier een belangrijke, spirituele plaats in het leven van mensen.⁷⁰

---

⁶⁶ Plotinus, *Enneaden*, III 8 Over Natuur, Schouwen en het Ene, 4, 397.

⁶⁷ Lloyd P. Gerson, “The Study of Plotinus Today”, *American Catholic Philosophical Quarterly*, Ontario: University of Toronto, 300.

⁶⁸ Tatarkiewicz, “Classification of Arts in Antiquity”, 231, <http://www.jstor.org/stable/2707847> (geraadpleegd op 21 juni 2015).

⁶⁹ Tatarkiewicz, “Classification of Arts in Antiquity”, 238, <http://www.jstor.org/stable/2707847> (geraadpleegd op 21 juni 2015).

⁷⁰ Tatarkiewicz, “Classification of Arts in Antiquity”, 238, <http://www.jstor.org/stable/2707847> (geraadpleegd op 21 juni 2015). In “Classification of Arts in Antiquity” komt het onderscheid tussen Plato en Plotinus duidelijk naar voren. Voor een meer uitgebreide bespreking van de spiritualiteit in het gedachtegoed van Plotinus,

4.3 Beschuldigingen van onplatoonsheid

Ik heb zojuist laten zien, dat de filosofische keuzes van Plotinus zeker Platoonse wortels hebben. Er zijn echter ook auteurs die de definitie van het woord Platoons nog iets lastiger vinden. In *The Road to Reality* haalt Rist de al eerder besproken scheiding tussen het schone en het goede van Plotinus aan. Hij stelt dat Plotinus prima wist hoe Plato het had geformuleerd: “*One can only conclude that he knew it perfectly well, and chose to improve upon it.*”⁷¹ Hiermee stelt hij dat dit niet Platoons zou zijn. Maar is het wel echt niet Platoons om door te gaan waar Plato gestopt is en zijn gedachtegoed te verbeteren? Rist komt hier uiteindelijk enigszins op terug. Hij stelt namelijk dat Plotinus impliciet heeft gezegd over Plato dat hij veel respect heeft voor Plato, maar nog meer voor de waarheid. Rist concludeert hierover het volgende: *It seems reasonable to suppose, that Plato would have regarded him as the best kind of Platonist!*⁷²

In de artikelen van Dillon⁷³ en Gerson⁷⁴ vinden we specifieke punten waarop Plotinus zich verder zou hebben ontwikkeld, zoals bijvoorbeeld het ego. Dit hoeft echter helemaal niet aan onplatoonsheid gewijd te worden, want zoals Edwards in de inleiding van dit hoofdstuk al stelt: ook in die tijd was er een gezonde ruimte voor vernieuwing. Dit is volgens hem een meer gepaste benadering dan dat we spreken van ‘zwakke’ of ‘verkeerde’ interpretaties: *Some scholars have overestimated the ancient fear of novelty, and have assumed that elasticity or diversity among followers of Aristotle or Plato is a corollary of weakness and error rather than of intellectual health.*⁷⁵

---

waarbij het ervaren van Schoonheid ons in contact brengt met de ultieme realiteit, kan men het artikel “Art and the Aesthetics: The religious dimension” van Wolterstorff lezen.

⁷¹ J.M. Rist, *Plotinus: The Road to Reality* (London/New York: Cambridge University Press, 1967), 187.

⁷² Rist, *Plotinus: The Road to Reality*, 187

⁷³ Dillon, “Plotinus at Work on Platonism”, 200-201, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

⁷⁴ Gerson gaat op pagina 298 in “The Study of Plotinus Today” in op de originaliteit betreffende Plotinus’ gebruik van de metafoer en bespreekt op pagina 299 en 300 zijn originaliteit betreffende de ziel.

⁷⁵ Edwards, *Culture and Philosophy in the Age of Plotinus*, 10.

5. Relevantie

In deze scriptie heb ik aangehaald dat de kunsttheorieën van Plato en Plotinus vaak tegenover elkaar worden gezet, terwijl Plotinus zichzelf als Platonist ziet. Mijn bijdrage aan de studie van Plotinus ligt hier. Er zijn al een hoop goede artikelen die laten zien dat dit niet zomaar een verschil is, maar een verschil dat, zoals ook bij Plotinus' gedachtegoed past, logisch en consistent kan worden verklaard. De verklaring is te vinden in de Platonistische schooltraditie voor Plotinus en in de analyse van pijnpunten bij Plato door Plotinus en de zojuist genoemde traditie. Dit roept ook de vraag op in hoeverre men hier van een verschil kan spreken als Plotinus' kunsttheorie wel degelijk Platoonse wortels heeft. Door mijn verzameling van deze artikelen in een duidelijk overzicht, mijn aanvullende opmerkingen en een bijbehorende analyse hoop ik bij te dragen aan de discussie omtrent dit onderwerp.

De relevantie van Plotinus als filosoof is meer dan duidelijk. Hij heeft een zeer grote invloed gehad, door zowel zijn eigen werk als dat van zijn opvolgers, op het Europese gedachtegoed in zowel de Middeleeuwen als de Renaissance. Ook kan hij gezien worden als één van de inspiratiebronnen voor het Duitse idealisme. Daarnaast valt er ook nog invloed van Plotinus' op de literatuur te onderscheiden, zoals op William Blake.⁷⁶

Toch is Plotinus niet alleen historisch gezien relevant. Juist ook voor de moderne tijd en haar uitdagingen kan Plotinus van groot belang zijn. Met de vele inzichten afkomstig uit de wetenschap is er momenteel sprake van een dilemma: hoe gaan we om met onze ervaringen en gevoelens in combinatie met de inzichten uit de wetenschap? Plotinus' heeft een consistent, intermediair systeem opgesteld waarin zowel onze ervaringen, waaronder met name die van liefde en vervoering, als een sterke logica een plaats krijgen. Deze combinatie kan zeker dienen als inspiratiebron voor de moderne tijd en komt duidelijk naar voren in mijn scriptie.

---

⁷⁶ Dillon, "Plotinus at Work on Platonism", 203-204, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

6. Conclusie

Uit hoofdstuk 2 en 3 is gebleken dat Plato een lastige te interpreteren denker is. In het geval van kunst met name door zijn inconsistentie. Plotinus is daarentegen juist een filosoof die een zo coherent en consistent mogelijk systeem heeft opgesteld. Hoewel er tussen de filosofie van Plato en Plotinus zeker inhoudelijke verschillen aan te wijzen zijn, heeft de filosofie van Plotinus zeer zeker zijn wortels in het gedachtegoed van Plato. Dit doordat Plotinus zich bezig heeft gehouden met het oplossen van problemen voor Plato, die zowel door Plato zelf als door critici van Plato aangewezen zijn, en omdat Plotinus, ook bij het oplossen van deze problemen, overduidelijk in de Platonistische schooltraditie staat. Er zijn ook enkele verschillen deels te wijten aan het grote tijdsverschil tussen Plato en Plotinus, zoals bijvoorbeeld het verband tussen schoonheid en kunst, maar ook in dit geval zijn er Platoonse wortels te vinden. Hoewel Plato in de *Staat* de kunstenaar, vanwege het gevaar hiervan, uit de staat verbant, legt Plato in het *Symposium* wel duidelijk een band tussen kunstenaars en het voortbrengen van schoonheid. Plotinus' heeft dus juist gepoogd het gedachtegoed van Plato te versterken. Dit maakt hem ook meer dan slechts één van de vele commentatoren op Plato. Het maakt hem de nieuwe Plato. Met dit perspectief van Plotinus kunnen we ook veel beter uit de voeten: we hoeven niet of zijn originaliteit of zijn Platonist-zijn te bespreken, maar kunnen het op die manier samenvoegen tot een consistent geheel. Precies zoals Plotinus dat zelf gewild zou hebben.

Bibliografie

Primaire bronnen

Plato. *Verzameld werk*, vertaling van Xaveer de Win, bewerkt door Jef Ector, Kapellen: Pelckmans, 1999.

Plotinus. *Enneaden*, vertaald en ingeleid door Rein Ferwerda (Budel: uitgeverij DAMON, 2005).

Secundaire bronnen

Anton, John P. "Plotinus' refutation of beauty as symmetry", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 23, No. 2, Winter, 1964, 233-237, <http://www.jstor.org/stable/427785> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

Anton, John P. "Plotinus' conceptions of the functions of the artist", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 26, No. 1, Autumn, 1967, 91-101, <http://www.jstor.org/stable/429247> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

Dillon, John. "Plotinus at Work on Platonism", *Greece & Rome*, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Vol. 39, No. 2, Oct., 1992, 189-204, <http://www.jstor.org/stable/643267> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

Edwards, Mark. *Culture and Philosophy in the Age of Plotinus*, London: Gerald Duckworth & Co, 2006.

Edwards, Mark. "Middle Platonism on the Beautiful and the Good", *Mnemosyne*, BRILL, Fourth Series, Volume 44, Fasc. 1/2, 1991, 161-167, <http://www.jstor.org/stable/4432010> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

Gerson, Lloyd P. "The Study of Plotinus Today", *American Catholic Philosophical Quarterly*, Ontario: University of Toronto, 293-300.

Kraut, Richard. "Plato", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/plato/#PlacDoc> (geraadpleegd op 1 juni 2015).

Long, Alex. "Reading Plato", *The Routledge Companion To Ancient Philosophy*, New York/Oxon: Routledge, edited by James Warren and Frisbee Sheffield, 2014, 127-142.

Pappas, Nickolas. "Plato's Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/plato-aesthetics/#Bea> (geraadpleegd op 26 juni 2015).

Pappas, Nickolas. "Plato's Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/plato-aesthetics/#DivIns> (geraadpleegd op 1 juni 2015)

Rist, J.M. *Eros and Psyche: studies in Plato, Plotinus, and origen*, Canada: University of Toronto Press, 1964.

Rist, J.M. *Plotinus: The Road to Reality*, London/New York: Cambridge University Press, 1967.

Rowe, Christopher. "Interpreting Plato", *A Companion to Plato*, edited by Hugh H. Benson, Malden/Oxford/Victoria, Blackwell Publishing, 2006, 13-25.

Tatarkiewicz, W. "Classification of Arts in Antiquity", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 24, No. 2, Apr. – Jun., 1963, University of Pennsylvania Press, 231-240, <http://www.jstor.org/stable/2707847> (geraadpleegd op 21 juni 2015)

Wolterstorff, Nicholas. "Art and the Aesthetics: The religious dimension", edited by Peter Kivy, *The Blackwell Guide to Aesthetics*, Oxford: Blackwell Publishing, 2004.

Yoffe, Aron M. "Plotinus's Theory of Mimesis, and Its Implications for the Actual Composing of music", *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, Vol. 11, No. 1, 1980, 87-91, <http://www.jstor.org/stable/836872> (geraadpleegd op 28 juni 2015).

Zeyl, Donald, "Plato's *Timaeus*", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/plato-timaeus/> (geraadpleegd op 1 juni 2015).